

Kommentar

Johan Trettvik

Ph.d.-studerende, Psykologisk Institut, Aarhus universitet

Om den direkte og meningsfulde perception hos Gibson

Indledning. Som fortæller for Gibsons økologiske perceptions-teori glædede det mig meget at læse Bangs artikel, hvor hun tager udgangspunkt i den økologiske tilgang for at knytte den til tankevirksomheden, et område som indenfor denne tilgang har ligget noget stille. Om det lykkes for Bang at skabe en egentlig sammenhæng mellem de to områder, er jeg ikke så sikker på, men trolden er ude af sin æske nu, og diskussionen afføder forhåbentlig en anvendelig og tiltrængt økologisk kognitionsteori.

Hvorfor jeg ikke mener, at syntesen lykkes for Bang, skyldes hovedsageligt to punkter. Det ene er begrebet om den direkte perception, og det andet er, at et af de centrale begreber i Gibsons teori, og en vigtig del af det, der gør den økologisk, nemlig begrebet om "affordance", slet ikke optræder i artiklen. Disse to punkter peger hen mod et tredje punkt, som er adskillelsen mellem naturlige objekter og artefakter. Det er disse punkter jeg vil behandle noget summarisk i denne kommentar.

Direkte perception. Jeg mener ikke, at begrebet "direkte perception" fremstår tydeligt nok i Bangs artikel til, at det bliver klart, på hvilken måde betydningsindholdet bliver direkte perciperbart. Grunden til dette skal nok findes hos Gibson, da det heller ikke hos ham er helt tydeligt, hvad han egentlig mener med direkte perception til forskel fra indirekte perception. Gibson(1972:1979) skriver typisk, som om der er to måder, hvorpå perceptionen (her og i resten af kommentaren er underforstået den visuelle perception) kan forstås som direkte. Den først er, at perception ikke er sansebaseret, men derimod er informationsbaseret. Det faktum, at sansningen er passiv og vilkårlig, mens verden og perceptionen af verden er aktiv og ikke-vilkårlig, får Gibson til at mene, at sansningerne ikke kan danne grundlag for en teori om perception. Dette hviler også på hans antagelse om, at den økologiske optik ikke skal interessere sig for lys som energi, men skal interessere sig for lys som information, hvilket skal forstås som den særlige optiske orden ("optic array"), som lyset har ved et givent iagttagelsespunkt, og som specificerer iagttagerens omgivelser. Den direkte perception er derfor det perceptuelle systems opsamling af information i den uendeligt informationsrige verden. Det indirekte aspekt er her den "klassiske" antagelse om, at vores perception medieres af sansninger, og det eneste, vi har direkte adgang til, er disse sansninger. Dermed bliver al perception indirekte og konstrueret, og det er denne tilgang Gibson bruger megen energi på at tilbagevise. Ret beset har det den konsekvens, at al perception i den økologiske forståelse er direkte.

Den anden måde er, at visse typer informationskilder ikke blot har information, der specificerer et givent objekt selv, men også har information, der specificerer noget andet end objektet. Et billede er "a light-reflecting object in its own right but it displays information to specify a quite different object" (1972,s. 227). Dette hænger sammen med ovenstående ved, at de klassiske teorier ofte kredser omkring nethindens receptorflade som værende udgangspunktet for dannelsen af perceptionen. Gibson danner dermed en overgang fra nethindebilledet til de billeder, der eksisterer i vores dagligdag (fotografier, malerier, stregtegninger osv.). Disse billeder bliver derfor også af formidlende eller indirekte karakter, men i modsætning til nethindebilledet afviser Gibson *ikke* at dette har sin rigtighed. Tværtimod mener han, at de har en vigtig funktion ved netop at *overføre* information om noget. Samtidig er denne form for indirekte perception tæt forbundet med andre kognitive processer.

Ved at tale om direkte og indirekte perception er der altså mindst to lag, som nok er værd at være opmærksom på. Det ene er, at al perception i en eller anden forstand er direkte, da sansningen ikke, i økologisk optik i hvert fald, kan tages som udgangspunkt for perceptionen. Det andet lag er at visse typer af objekter, som nok er særlige for den menneskelige verden, egentlig er informationsdisplays, og i den forstand er af en indirekte karakter ved, at de formidler information, eller ved at de kræver samspil med særlige tankeprocesser.

For Bang bliver det andet lag tilsyneladende et problem i den empiriske del i forbindelse med at percipere varmetabsmodellen direkte, men spørgsmålet er naturligvis, om det er Bang, der har problemet, eller om det er Gibson. Dette vender jeg tilbage til om lidt, for først skal jeg lige ind over en udeladelsessynd hos Bang, nemlig "affordance"-begrebet

Meningsfuld perception og intention. Ovenstående uddybelse af begrebet om direkte perception skal ses i lyset af den skelnen, Bang foretager mellem materiale/form og indhold, hvor det første straks perciperes direkte, mens det næste skal læres, hvorefter det også kan perciperes direkte. Dette er i økologisk forstand en problematisk skelnen, da det hverken er form eller indhold, som er det primære i perceptionen, men derimod de "formløse" invarianter (Gibson,1973), der fremkommer ved transformationer af den optiske orden, og som er information, der specificerer særlige *meningsfulde* aspekter i miljø-organisme relationen. Disse meningsfulde aspekter eller relationer er det Gibson(1977:1979) kalder for "affordances" eller på dansk "tjenligheder" (jf. Mammen,1986), og begrebet siger noget om, hvad et objekt er egnet til eller tjener til eller giver mulighed for sammen med en given organisme. Tjenlig-

heder er særlige aktivitetsrelationer mellem verden og dyret, det er at *se*, hvad man kan eller vil *gøre* med et objekt. Det er denne meningsfulde information, som en organisme i et miljø direkte samler op (perciperer). Det er her nødvendigt at pointere, at tjenligheder ikke er sproglige kategorier, men på mange måder foregriber en senere kategorisering.

Tjenlighedsbegrebet lever lidt en dobbeltrolle, der falder godt sammen med Bangs skelnen mellem alment og konkret, idet tjenlighederne på den ene side er alment tilstede, som en økologisk kendsgerning ved objekterne, men på den anden side først viser sin konkrete tjenlighed i den konkrete relation til organismen. Og dette betyder også, at den konkrete relation afdækker de mere almene forhold. Alle æbler (modne!?) har tjenligheden "spis-bar" for os, men det er i den konkrete relation til et æble, at netop denne tjenlighed samles op, og samtidig er det gennem vores omgang med æbler, at vi lærer, at de er "spisbare".

Opsamlingen af en given tjenlighed afhænger af organismen og dens "ønske", da det er dette "ønske", som motiverer organismen til at igangsætte en given søgeadfærd, og det er derfor ikke helt rigtig, når Bang mener, at Gibson ikke har en intentionalitet i sin teori. Den er rigtig nok ikke så udtalt som hos andre, men tjenlighedsbegrebet er et meget intentionelt og motivationelt begreb (se Reed, 1988: Heft, 1989).

Jeg mener derfor ikke, at Bang egentlig overskrider eller skærper den økologiske teori med hensyn til perception, intentionalitet og mening, hvis vi altså inddrager tjenlighedsbegrebet i analysen. Jeg mener, at Gibson med sit begreb om tjenligheder formår at skabe et reelt og *realistisk* funderet alternativ til den "mentalistiske" del af kognitionspsykologien, som han tager så skarpt afstand fra. Det er en forståelse af perception på perceptionens betingelser og ikke på tænkningsens betingelser, hvor begreber som hukommelse, repræsentation, vilje og intention normalt benyttes. Det perceptuelle system behøver ikke "hukommelse" for at vide, at verden ikke holder op med at eksistere, hvis jeg ikke kigger på den. Det perceptuelle system er *tunet* ind på de invarianter, der specificerer tings vedvarende, kontinuitet, deformitetsmulighed og lignende. Alt sammen forhold som ikke lægges til perceptionen (sansning-hukommelse-perception), men som er i verden, og som er meningsfulde for organismen. Det er derfor i en anden betydning af ordene hukommelse og repræsentation, at vi finder, at Gibson har dette med i sin teori, nemlig som den "tuning" og "adjustment", som den *tilstand* systemet befinder sig i, og som systemet har *qua* sin indlejret i og rettet mod verden.

Jeg synes da heller ikke, at problemet for Gibson opstår på meningsområdet, men snarere på to andre områder. Det første er, at den perciperede aktivitetsrelation kun indeholder en reel nyfortolkning af perceptionsdelen, og i meget ringe grad af aktivitetsdelen. Derfor fastholdes Gibsons analyse af tjenligheder på et meget operationelt plan, og kommer til at virke mere "objektivistisk" end det egentlig er tænkt (jf. Reed, 1988). Styrken ved tjenlighedsbegrebet er netop, at det ved sit fokus på aktivitetsrelationen mellem subjekt og objekt skal bryde de klassiske dikotomiske tilbøjeligheder på dette område. For mig at se er Gibsons (og den nuværende økologiske psykologis) problem, at der mangler en teori om organismens aktivitet, som vi eksempelvis finder den hos virksom-

hedsteorien, og denne mangel afstedkommer en række problemer, hvorunder et eksplicit begreb om intentionalitet er et af dem. Et forsøg på en egentlig kobling mellem Gibson og virksomhedsteori har jeg forsøgt mig med andet steds (Trettvik, 2000).

Det andet problem for Gibson er hans forståelse af det naturlige og det kunstige som to sammenhængende ting. Dette handler næste afsnit om.

Natur og artefakt. "It is a mistake to separate the natural from the artificial as if there were two environments; artifacts have to be manufactured from natural substances. It is also a mistake to separate the cultural environment from the natural environment, as if there were a world of mental products distinct from the world of material products. There is only one world, however diverse, and all animals live in it, although we human animals have altered it to suit ourselves" (Gibson, 1979/1986, s. 130).

På den ene side udtrykker dette citat vel noget rigtigt. Vi lever i en verden, som vi har modificeret til bedre at kunne opfylde vores behov. En vej er ikke noget "nyt" eller anderledes end en plan flade, da de begge har tjenligheden "gå-på-bar", en bil tjener som forbedring af vores lokomotionsmuligheder, og et hus er en forbedring af den naturlige forekommende hule. På denne måde er vi faktisk ligesom bæveren, der forsøger at bygge en dæmning for at forbedre sit miljø (forbedring betyder altså, at det er bedre for den enkelte art eller det enkelte dyr, men ikke nødvendigvis for andre). Ovenstående citat betyder også, at vi ikke kan adskille det mentale fra det materielle, hvilket jeg også har forstået som én af Bangs pointer.

På den anden side er det nok mere kompliceret end som så. Der er i hvert fald én særlig faktor ved artefakterne, som adskiller dem fra de naturlige objekter, og det er, at de er *skabt* eller produceret med et særligt formål for øje. For at låne et udtryk fra Rubin (1916/1986) så har et givent artefakt mindst én *tjenlighedsbestemmelse*. En kop er produceret med det for øje, at man skulle kunne drikke af den, mens et naturligt hult objekt (en halv kokosnød?) kan have tjenligheden "drik-af-barhed". Det betyder naturligvis ikke, at koppen ikke kan have andre tjenligheder ("kast-barhed", "stå-på-barhed"), men at dens bestemmelse i høj grad styrer vores perception af dens tjenlighed. Det er det, jeg forstår ved den betydningssatte verden, at vi som mennesker producerer genstande, der har særlige objektiverede betydninger, der indgår som en særlig dimension i vores sociale praksisformer. Gennem sprogets opståen bliver betydningssætningen mulig som social aktivitet og tilgængelig for det enkelte individ, og dermed får individet adgang til denne såkaldte femte kvasidimension (Leontjev, 1982). Opgaven for det nye samfundsindivid er at tilegne sig de adækvate aktiviteter overfor de betydningssatte objekter, og tilegnelsesprocessen skaber en personlig tilgang til disse objekter som følge af individets særegenhed. Samtidig sker der gennem individets aktivitet med den sociale verden en objektivering af den personlige mening, så denne verden antager nye systemkvaliteter. Den femte kvasidimension bliver derfor til et personligt meningsunivers, og den personlige mening bliver en del af betydningssystemet (interiorisering-eksteriorisering).

Dette falder, så vidt jeg har forstået, meget godt i tråd med Bangs forståelse af betydningssystemet. Det er straks mere uklart, hvilken rolle dette system spiller i den direkte perception af tjenligheder. Diskussionen kommer til at dreje sig om, hvorvidt objektets tjenlighedsbestemmelse for en erfaren iagttagere bliver en uformidlet oplevelse, og at vi dermed kan sige, at vi perciperer objektets betydning direkte, eller om betydningssystemet altid vil være af en formidlet karakter og derfor indirekte perciperet, ihukommende at det som perciperes direkte er aktivitetsrelationer. Med en kop som eksempel kan det være svært at se nogen forskel mellem disse to måder, da betydningen som oftest er sammenfaldende med aktiviteten (pudsigt nok!). Med en tegnet model der refererer til et varmetabsforhold bliver forskellen tilsyneladende lidt tydeligere, da betydningen løsrives sig fra en mulig aktivitet overfor både model og varmetab.

Dette er en interessant diskussion, som Bang i sin artikel tager hul på, idet det har en række teoretiske (og formentlig også praktiske) implikationer af, hvordan det økologiske teoriapparat kan forstås og udvides. Selvom Gibson ikke har meget at sige på området om de sociale genstande, er det min fornemmelse, at det nok er særligt i Bangs pointe om, at betydninger perciperes direkte, at den økologiske teori overskrides. Jeg synes dog, at det virker lidt usikkert, hvorfor betydningerne skal kunne perciperes direkte.

Gibson (1979/1986) skriver, at "knowing is an extension of perceiving" (p.258), og dermed mener han, at barnet (en iagttagere, der lærer) ud over at være opmærksom på verden, også begynder at blive gjort opmærksom på verden. Spørgsmålet er, om det ikke er en teoretisk (og muligvis praktisk) fordel at fastholde adskillelsen mellem den direkte perception af de før- eller ikkesproglige tjenligheder (aktivitetsrelationen), og den indirekte perception af det sociale betydningsslag, hvor viden om artefakternes tjenlighedsbestemmelse hører til. Jeg er umiddelbart af denne holdning, og jeg mangler i Bangs artikel, at tjenlighedsbegrebet tages op, som den individuelle (men dog alligevel artsmæssige) perceptuelle mening, der står overfor den sociale betydningsverden. Der vil naturligvis være sammenfald mellem artefakternes tjenligheder og deres tjenlighedsbestemmelse, men hvis de to rodes sammen mister man måske muligheden for at adskille den menneskeskabte del og den "naturlige" del, akkurat som Gibson gjorde. Og dette har den risiko, at man med sit udgangspunkt i en økologisk teori kommer til at smide barnet ud med badevandet, ved at man enten reducerer al kognition til perception, eller at perception bliver til en avanceret symbolfortolkningsproces. I Michaels & Carello (1981) finder man anstød til den første slags reduktion, men som Reed (1988) skriver, så er det ikke en af Gibsons ideer. Gibson vil fjerne den tankemæssige skævvridning af perceptionsfeltet, men ikke fjerne tænkningen (eller hukommelse) fra mennesket. Han har dog det forbehold, at en stor del af det kognitive vokabularium skal omdefineres, da det tager udgangspunkt i en lang række klassiske problemstillinger, som falder væk med en økologisk perceptionsteori.

Afslutning. Jeg har her forsøgt at vise, at "den syntetiske udvidelse" ikke er en egentlig udvidelse af Gibsons økologiske perceptionsteori. Grunden til dette er, at tjenlighedsbegre-

bet ("affordance") ikke er medtaget i analysen af Gibsons teori, og at det derfor ikke bliver den perceptuelle mening, som skal indføres, men bliver de sociale betydninger. Jeg er heller ikke sikker på, at den direkte perception kan rumme den betydningssatte verden, uanset hvor meget erfaring iagttageren får. Dette skyldes, at viden om verden, ikke er det samme som perception af verden. Hermed ikke sagt, at den erfarne iagttagere ikke får et særligt forhold til det, som denne lærer om verden, men at dette forhold i højere grad, når talen falder på den direkte perception, drejer sig om, at iagttageren udvikler sin aktivitetsrelation til og i den sociale verden. Det er altså direkte en form eller et indhold (betydningsat), der perciperes direkte, men derimod en aktivitetsrelation. Jeg synes dog, at det er i den rigtige retning, at Bang ønsker at bevæge den kognitive psykologi, og at tage udgangspunkt i en økologisk perceptionspsykologi for at lave en kobling til andre kognitionsområder er i højeste grad tiltrængt.

Referencer

- Gibson, J.J. (1972): A Theory of Direct Visual Perception. In: J.R. Royce & Wm.W. Rozeboom (Eds.): *The Psychology of Knowing*. p.215-240. N.Y.: Gordon & Breach
- Gibson, J.J. (1973): On the concept of 'formless invariants' in visual perception: *Leonardo*, v.6, pp.43-45
- Gibson, J.J. (1977): The Theory of Affordances. In R. Shaw & J. Bransford (Eds.): *Perciving, acting and knowing: Towards an ecological psychology*. Hillsdale N.J.: Erlbaum
- Gibson, J.J. (1979/1986): *The Ecological Approach to Visual Perception*. Hillsdale N.J.: Erlbaum
- Heft, H. (1989): Affordances and the Body: An Intentional Analysis of Gibson's Ecological Approach to Visual Perception. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, v.19(1), pp.1-30.
- Leontjev, A.N. (1982): Psychologie des Abbilds. *Argument-Sonderband*, p. 5-19
- Mammen, J. (1986): Erkendelse som objektrelation. *Psyke & Logos*, 7(1), p. 178-202
- Michaels, C.F. & Carello, C. (1981): *Direct Perception*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall
- Reed, E.S. (1988): *James J. Gibson and the Psychology of Perception*. New Haven: Yale Univ. Press
- Rubin, E. (1916/1986): Om Tjenlighedsbestemmelse: I I.K. Moustgaard & A.F. Petersen (Eds.): *Vision og Illusion. Udvalgte perceptionspsykologiske undersøgelser*. København: Dansk psykologisk Forlag
- Trettvik, J. (2000): *Tjenligheder i perception og aktivitet*. Aarhus: Psykologisk Institut (kandidatforhandling)